

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật

CÁC KHÁI NIỆM CƠ BẢN

Giảng viên:

Văn Chí Nam – Nguyễn Thị Hồng Nhung – Đặng Nguyễn Đức Tiến

Tài liệu tham khảo

2

- Kenneth H. Rosen, *Toán rời rạc ứng dụng trong Tin học*, Itb. 5, nxb. Giáo Dục, 2007, tr. 131 - 143.
- Mark A. Weiss, *Data Structures & Algorithm Analysis in C++*, 2nd edition, Addison Wesley, 1998, p. 41 – 67.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Nội dung

3

Tổng quan về cấu trúc dữ liệu

Tiêu chuẩn đánh giá thuật toán

Độ tăng của hàm

Độ phức tạp thuật toán

Các phương pháp đánh giá độ phức tạp

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Dẫn nhập

4

- ◉ According to [Peter J. Denning](#), the fundamental question underlying computer science is, "*What can be (efficiently) automated?*"

[Wikipedia.org, tháng 9 – 2009]

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Dẫn nhập

5

- Để giải quyết nhu cầu tự động hóa, nhu cầu căn bản của Khoa học Máy tính, các nhà khoa học máy tính phải tạo ra sự *trừu tượng hóa* về những bài toán trong thế giới thực,
 - ▣ để người sử dụng máy tính có thể hiểu được
 - ▣ và có thể biểu diễn và xử lý được bên trong máy tính.
- Ví dụ:
 - ▣ Mô hình hóa việc biểu diễn cầu thủ bóng đá
 - ▣ Mô hình hóa mạch điện
 - ▣ ...

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Dẫn nhập

6

- Thông thường, tìm ra một sự trừu tượng hóa thường rất khó, vì:
 - ▣ Giới hạn về khả năng xử lý của máy.
 - ▣ Phải cung cấp cho máy một mô hình về thế giới đến mức chi tiết như những gì con người có, không chỉ là sự kiện mà còn cả các nguyên tắc và mối liên hệ.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Trừu tượng hóa: sự đơn giản hóa

7

- Sự trừu tượng hóa ở đây được sử dụng là sự **đơn giản hóa**, thay thế một tình huống phức tạp và nhiều chi tiết trong thế giới thực bằng một mô hình dễ hiểu để chúng ta có thể giải quyết được bài toán trong đó.
- Có thể hiểu là chúng ta **loại bớt** những chi tiết có tác dụng rất ít hoặc không có tác dụng gì đối với lời giải của bài toán
-> tạo ra một mô hình cho phép chúng ta giải quyết với **bản chất** của bài toán.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Mô hình dữ liệu

8

- Mô hình dữ liệu (data model) là các trừu tượng dùng để mô tả bài toán, thông thường là mô tả cách thức mà **dữ liệu** (data) được **biểu diễn** (represented) và **truy xuất** (accessed) như thế nào.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Kiểu dữ liệu

9

- Kiểu dữ liệu (của biến) là một khái niệm trong lập trình, chỉ tập các giá trị mà biến có thể chấp nhận.
- Ví dụ:
 - ▣ Kiểu dữ liệu kiểu số nguyên,
 - ▣ Kiểu dữ liệu kiểu số thực,
 - ▣ Kiểu dữ liệu chuỗi.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Kiểu dữ liệu cơ bản

10

- Kiểu dữ liệu sơ cấp là kiểu dữ liệu mà giá trị của nó là đơn nhất.
 - ▣ Ví dụ: Trong ngôn ngữ lập trình C chuẩn, kiểu *int* gọi là kiểu sơ cấp vì kiểu này bao gồm các số nguyên từ -32768 đến 32767 và các phép toán +, -, *, /, %...
- Mỗi ngôn ngữ đều có cung cấp sẵn các kiểu dữ liệu cơ bản (basic data type), gọi là kiểu dữ liệu chuẩn.
 - ▣ Ví dụ, trong ngôn ngữ C thì các kiểu sau là kiểu dữ liệu cơ bản: int, char, float...

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Kiểu dữ liệu có cấu trúc

11

- ◉ Kiểu dữ liệu có cấu trúc (Structured Data Type): là kiểu dữ liệu mà giá trị của nó là sự kết hợp các giá trị khác.
- ◉ Ví dụ:
 - ▣ Kiểu dữ liệu có cấu trúc gồm các giá trị giao dịch của một phiên giao dịch (chứng khoán).
 - ▣ Kiểu dữ liệu mô tả lí lịch sinh viên.
 - ▣ ...
- ◉ Còn được gọi là *kiểu dữ liệu tổ hợp*.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Kiểu dữ liệu trừu tượng

12

- ◉ Kiểu dữ liệu trừu tượng (abstract data type - ADT) là một mô hình toán kết hợp với các phép toán trên mô hình này.
 - ▣ ADT là sự trừu tượng các kiểu dữ liệu cơ bản (nguyên, thực,...) và các thủ tục là sự trừu tượng các phép toán nguyên thủy (+, -, ...).
 - ▣ Có thể xem ADT tương đương với khái niệm *mô hình dữ liệu* áp dụng trong lập trình.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Cấu trúc dữ liệu

13

- Cấu trúc dữ liệu là các đơn vị cấu trúc của ngôn ngữ lập trình dùng để biểu diễn các mô hình dữ liệu. Ví dụ như mảng (array), tập tin (file), danh sách liên kết (linked list)...
- Các cấu trúc dữ liệu được chọn phải có khả năng biểu diễn được tập input và output của bài toán cần giải. Hơn nữa, phải phù hợp với các thao tác của thuật toán và cài đặt được bằng ngôn ngữ lập trình đã được lựa chọn.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Mô hình dữ liệu và Cấu trúc dữ liệu

14

- Mặc dù tên nghe có vẻ giống nhau, “danh sách” và “danh sách liên kết” là những khái niệm khác nhau.
 - ▣ Danh sách là Mô hình dữ liệu.
 - ▣ Danh sách liên kết là một cấu trúc dữ liệu. Cụ thể, đây là một cấu trúc thường được sử dụng trong C.
 - Có những ngôn ngữ không cần phải dùng đến một cấu trúc dữ liệu để biểu diễn một Danh sách (Mô hình dữ liệu). Ví dụ danh sách (a_1, a_2, \dots, a_n) có thể được biểu diễn trực tiếp trong ngôn ngữ Lisp dưới dạng $[a_1, a_2, \dots, a_n]$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Chương trình

15

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Tiêu chuẩn đánh giá thuật toán

16

- Tốc độ thực thi.
- Tính chính xác.
- Đơn giản, dễ hiểu, dễ bảo trì.
- Mức phổ dụng
- ...

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Thời gian giải quyết 1 bài toán?

17

- ◉ Thời gian giải quyết một bài toán phụ thuộc vào nhiều yếu tố:
 - ▣ Tốc độ thực thi của máy tính (phần cứng lẫn phần mềm).
 - ▣ Tài nguyên (ví dụ: bộ nhớ).
 - ▣ Thuật toán.

Làm thế nào đánh giá được thời gian thực thi hiệu quả?

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Đánh giá thời gian thực thi theo phép toán

18

- ◉ Đánh giá thời gian thực hiện dựa trên những phép toán quan trọng như:
 - ▣ Phép so sánh
 - ▣ Phép gán
- ◉ Đánh giá bằng cách tính số lượng các phép toán quan trọng theo **độ lớn của dữ liệu**.

Từ đó, thời gian thực hiện của một thuật toán có thể được đánh giá theo một hàm phụ thuộc vào độ lớn đầu vào.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Ví dụ

19

- Bước 1. Gán tổng = 0. Gán $i = 0$.
- Bước 2.
 - ▣ Tăng i thêm 1 đơn vị.
 - ▣ Gán Tổng = Tổng + i
- Bước 3. So sánh i với 10
 - ▣ Nếu $i < 10$, quay lại bước 2.
 - ▣ Ngược lại, nếu $i \geq 10$, dừng thuật toán.

Số phép gán của thuật toán là bao nhiêu? Số phép so sánh là bao nhiêu?

- ▣ Gán: $f(2n + 2)$, So sánh: $f(n)$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ tăng của hàm

20

- Big-O.
- Một số kết quả Big-O quan trọng.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Nguồn gốc lịch sử

21

- Khái niệm Big-O lần đầu tiên được đưa ra bởi nhà toán học người Đức Paul Bachmann vào năm 1892.
- Big-O được trở nên phổ biến hơn nhờ nhà toán học Landau. Do vậy, Big-O cũng còn được gọi là ký hiệu Landau, hay Bachmann-Landau.
- Donald Knuth được xem là người đầu tiên truyền bá khái niệm Big-O trong tin học từ những năm 1970. Ông cũng là người đưa ra các khái niệm Big-Omega và Big-Theta.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Định nghĩa toán học của Big-O

22

- ◉ Cho f và g là hai hàm số từ tập các số nguyên hoặc số thực đến số thực. Ta nói $f(x)$ là $O(g(x))$ nếu tồn tại hằng số C và k sao cho:

$$|f(x)| \leq C |g(x)| \text{ với mọi } x > k$$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Định nghĩa toán học của Big-O

23

- Cho f và g là hai hàm số từ tập các số nguyên hoặc số thực đến số thực. Ta nói $f(x)$ là $O(g(x))$ nếu tồn tại hằng số C và k sao cho:

$$|f(x)| \leq C |g(x)| \text{ với mọi } x > k$$

- Ví dụ, hàm $f(x) = x^2 + 3x + 2$ là $O(x^2)$.
Thật vậy, khi $x > 2$ thì $x < x^2$ và $2 < 2x^2$
Do đó $x^2 + 3x + 2 < 6x^2$.
Nghĩa là **ta chọn được $C = 6$ và $k = 2$** .

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Ý nghĩa của Big-O (1)

24

- Big-O giúp xác định được **mối quan hệ** giữa $f(x)$ và $g(x)$, trong đó **$g(x)$ thường là hàm ta đã biết trước**. Từ đó ta xác định được sự tăng trưởng của hàm $f(x)$ cần khảo sát.
- C và k trong định nghĩa của khái niệm Big-O được gọi là **bằng chứng** của mối quan hệ $f(x)$ là $O(g(x))$.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Ý nghĩa của Big-O (2)

25

- Big-O phân hoạch được các hàm với các độ tăng khác nhau. Nếu có hai hàm $f(x)$ và $g(x)$ sao cho $f(x)$ là $O(g(x))$ và $g(x)$ là $O(f(x))$ thì ta nói hai hàm $f(x)$ và $g(x)$ đó là có **cùng bậc**.
- Ví dụ: $f(x) = 7x^2$ là $O(x^2)$ (chọn $k = 0, C = 7$).
Do vậy $7x^2$ và $x^2 + 3x + 2$, và x^2 là 3 hàm có cùng bậc.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Ý nghĩa của Big-O (3)

26

- Lưu ý: $7x^2$ cũng là $O(x^3)$ nhưng x^3 không là $O(7x^2)$.
Thật vậy: Nếu x^3 là $O(7x^2)$ thì ta phải tìm được C và k sao cho
$$|x^3| \leq C|7x^2| \Leftrightarrow x \leq 7C \text{ với mọi } x > k.$$

Điều này không thể xảy ra vì không thể tìm được k và C nào như vậy.

Do vậy, trong quan hệ $f(x)$ là $O(g(x))$, hàm $g(x)$ thường được chọn là **nhỏ nhất có thể**.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Một số kết quả Big-O quan trọng

27

1. Hàm đa thức:

$$f(x) = a_n x^n + a_{n-1} x^{n-1} + \dots + a_1 x + a_0$$

Khi đó $f(x)$ là $O(x^n)$.

2. Hàm giai thừa:

$$f(n) = n! \text{ là } O(n^n)$$

3. Logarit của hàm giai thừa:

$$f(n) = \log n! \text{ là } O(n \log n)$$

4. Hàm điều hòa

$$H(n) = 1 + 1/2 + 1/3 + \dots + 1/n \text{ là } O(\log n)$$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ tăng của tổ hợp các hàm

28

◉ Cho $f_1(x)$ là $O(g_1(x))$ và $f_2(x)$ là $O(g_2(x))$.

Khi đó:

▣ Quy tắc tổng:

$$(f_1 + f_2)(x) \text{ là } O(\max(|g_1(x)|, |g_2(x)|))$$

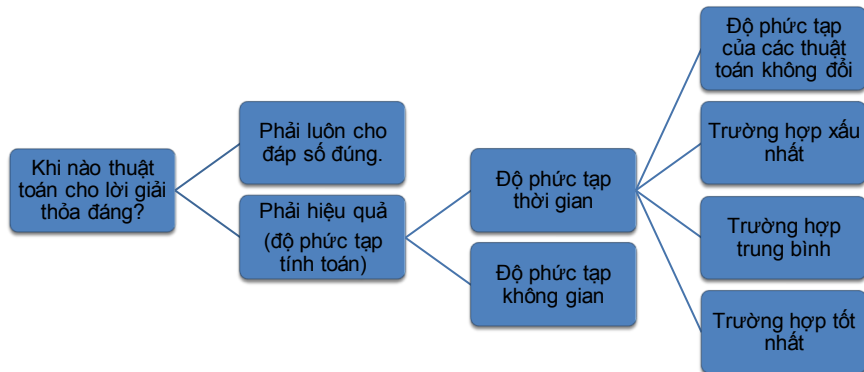
▣ Quy tắc nhân:

$$(f_1 f_2)(x) \text{ là } O(g_1(x) g_2(x)).$$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp thuật toán

29

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp cố định của thuật toán

30

◉ Thuật toán:

- ▣ B1. Đặt giá trị cực đại tạm thời bằng số nguyên đầu tiên trong dãy.
- ▣ B2. So sánh số nguyên tiếp sau với giá trị cực đại tạm thời. Nếu nó lớn hơn giá trị cực đại tạm thời thì đặt cực đại tạm thời bằng số nguyên đó.
- ▣ B3. Lặp lại B2 nếu còn các số nguyên trong dãy.
- ▣ B4. Dừng khi không còn số nguyên nào nữa trong dãy. Cực đại tạm thời chính là số nguyên lớn nhất của dãy.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp cố định của thuật toán

31

- Vì phép sơ cấp sử dụng trong thuật toán là phép so sánh, nên phép so sánh được dùng làm thước đo độ phức tạp.
- Tại mỗi số hạng, ta thực hiện 2 phép so sánh, 1 phép xem đã hết dãy hay chưa và 1 phép so với cực đại tạm thời.
- Vì hai phép so sánh được dùng từ số hạng thứ 2 đến n , và thêm 1 phép so sánh nữa để ra khỏi vòng lặp, nên ta có chính xác $2(n-1) + 1 = 2n - 1$ phép so sánh.
- Do vậy, độ phức tạp của thuật toán là $O(n)$.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất

32

- Bước 1. Gán $i = 1$.
- Bước 2. Trong khi $i \leq n$ và $x \neq a_i$ thì tăng i thêm 1.
$$\text{while } (i \leq n \text{ and } x \neq a_i)$$
$$i = i + 1$$
- Bước 3.
 - ▣ Nếu $i \leq n$, trả về giá trị là i .
 - ▣ Ngược lại, $i > n$, trả về giá trị 0 cho biết không tìm được x trong dãy a .

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất

33

- Số phép so sánh dùng làm thước đo.
- Ở mỗi bước của vòng lặp, thực hiện 2 phép so sánh.
- Cuối vòng lặp, thực hiện 1 phép so sánh.
- Như vậy, nếu $x = a_i$, số phép so sánh thực hiện là $(2i + 1)$.
- Trong trường hợp xấu nhất, không tìm được x thì tổng số phép so sánh là $2n + 2$.
- Từ đó, thuật toán tìm kiếm tuần tự đòi hỏi tối đa $O(n)$ phép so sánh.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp trong trường hợp tốt nhất

34

- Trong trường hợp tốt nhất, ta bắt gặp x ngay phần tử đầu tiên nên chỉ cần tốn 3 phép so sánh.
- Khi đó, ta nói thuật toán tìm kiếm tuần tự đòi hỏi ít nhất $O(1)$ phép so sánh.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Độ phức tạp trong trường hợp trung bình

35

- Nếu x là số hạng thứ i , số phép so sánh sử dụng để tìm ra x là $2i + 1$.
- Do đó, số phép so sánh trung bình ta cần sử dụng là:

$$\frac{3+5+7+\dots+(2n+1)}{n} = \frac{2(1+2+3+\dots+n)+n}{n} = \frac{2\frac{n(n+1)}{2}+n}{n} = n+2$$

- Như vậy độ phức tạp trung bình của thuật toán tìm kiếm tuần tự là $O(n)$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Ghi chú

36

- Trong thực tế, các phép so sánh cần để xác định xem đã tới cuối vòng lặp hay chưa thường được bỏ qua, không đếm.
- Trong đa số các trường hợp không đòi hỏi sự khắt khe về tính chính xác, người ta sử dụng Big-O cho mọi trường hợp.
- Hệ số trong các hàm theo đa thức không được tính trong phân tích độ phức tạp, ví dụ $O(n^3)$ và $O(20000n^3)$ là như nhau, nhưng trong thực tế đôi khi hệ số rất quan trọng.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Sự phân lớp các độ phức tạp

37

Độ phức tạp	Thuật ngữ/tên phân lớp
$O(1)$	Độ phức tạp hằng số
$O(\log_2 n)$	Độ phức tạp logarit
$O(n)$	Độ phức tạp tuyến tính
$O(n \log_2 n)$	Độ phức tạp $n \log_2 n$
$O(n^a)$	Độ phức tạp đa thức
$O(a^n)$, $a > 1$	Độ phức tạp hàm mũ
$O(n!)$	Độ phức tạp giai thừa

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Sự phân lớp các độ phức tạp

38

	$\log n$	n	$n \log n$	n^2	2^n	$n!$
10	$3 \cdot 10^{-9}$	10^{-8}	$3 \cdot 10^{-8}$	10^{-7}	10^{-6}	$3 \cdot 10^{-3}$
10^2	$7 \cdot 10^{-9}$	10^{-7}	$7 \cdot 10^{-7}$	10^{-5}	$4 \cdot 10^{13}$ năm	*
10^3	$1,0 \cdot 10^{-8}$	10^{-6}	$1 \cdot 10^{-5}$	10^{-3}	*	*
10^4	$1,3 \cdot 10^{-8}$	10^{-5}	$1 \cdot 10^{-4}$	10^{-1}	*	*
10^5	$1,7 \cdot 10^{-8}$	10^{-4}	$2 \cdot 10^{-3}$	10	*	*
10^6	$2 \cdot 10^{-8}$	10^{-3}	$2 \cdot 10^{-2}$	17 phút	*	*

- Lưu ý:
 - Mỗi phép toán giả sử thực hiện trong 10^{-9} giây (\sim CPU 1GHz).
 - *: thời gian lớn hơn 100^{100} năm

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Một số lưu ý mở rộng

39

- Có một số thuật toán có độ phức tạp trong trường hợp xấu nhất là rất lớn nhưng trong trường hợp trung bình lại chấp nhận được.
- Đôi khi, trong thực tế ta phải tìm nghiệm gần đúng thay vì nghiệm chính xác.
- Có một số bài toán tồn tại nhưng có thể chứng minh được không có lời giải cho chúng (ví dụ bài toán Halting).
- Trong thực tế, đa số ta chỉ khảo sát các bài toán có độ phức tạp đa thức trở xuống.

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Các phương pháp đánh giá độ phức tạp

40

- Phương pháp đếm
- Phương pháp hàm sinh
- Một số kết quả hoán vị
- Các kết quả, định lý liên quan đến các cấu trúc dữ liệu cụ thể
- ...

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Bài tập

41

1. Các hàm sau đây có là $O(x)$ hay không?

- a) $f(x) = 10$
- b) $f(x) = 3x + 7$
- c) $f(x) = 2x^2 + 2$

2. Mô tả thuật toán tìm số nhỏ nhất trong dãy hữu hạn các số tự nhiên. Có bao nhiêu phép so sánh, bao nhiêu phép gán trong thuật toán?

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Bài tập

42

3. Phân tích độ phức tạp của thuật toán tính tổng dãy số sau:

$$S = 1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{6} + \dots + \frac{1}{n!}$$

4. Cho biết số phép gán, số phép so sánh trong đoạn code sau đây theo n:

```
sum = 0;
for (i = 0; i < n; i++)
{
    scanf("%d", &x);
    sum = sum + x;
}
```

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Bài tập

43

5. Cho biết số phép gán, số phép so sánh trong đoạn code sau đây theo n:

```
for (i = 0; i < n ; i++)
    for (j = 0; j < n; j++)
    {
        C[i][j] = 0;
        for (k = 0; k < n; k++)
            C[i][j] = C[i][j] +
                A[i][k]*B[k][j];
    }
```

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

Bài tập

44

6. Hãy cho biết các hàm $g(n)$ cho các hàm $f(n)$ dưới đây ($f(n) = O(g(n))$).

- ▣ $f(n) = (2 + n) * (3 + \log_2 n)$
- ▣ $f(n) = 11 * \log_2 n + n/2 - 3542$
- ▣ $f(n) = n * (3 + n) - 7 * n$
- ▣ $f(n) = \log_2(n^2) + n$

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011

45

Hỏi và Đáp

Cấu trúc dữ liệu và giải thuật - HCMUS 2011